

PROJEKT

5 EDITORIÁL

6 TÉMA

Pete Kercher: Navrhovanie pre všetkých
Lea Rollová: Presadzovanie humánno-centrického navrhovania na Slovensku

10 REALIZÁCIE

10 Stuart Blower, Ken Shuttleworth, James Freeman, Naomi Birks, Isabel Bazet
Polyfunkčný areál Nové Apollo, Bratislava
Imro Vaško: Nové Apollo Nivy v Bratislave

20 Sebastian Nagy, Ladislav Ladaci
Kompetenčné centrum Baumit, Brandýs nad Labem
Pavel Ullmann: Precízne navrhovaný pavilón

30 Peter Kožuško, Tomáš Auxt, Miroslav Hrušovský, Linda Hrušovská, Matúš Viskup,
Peter Hudač, Kristián Vnučko, Matúš Krajčík
Rozšírenie kapacít základnej školy, Bratislava–Záhorská Bystrica
Andrea Bystrická: Škola, ktorá učí aj bez učiteľov

40 Richard Murgaš, Martin Lepej, Lukáš Česnak, Michaela Žáková
Herné zariadenie Hoplandia, Banská Štiavnica
Jakub Hanták: Architektúra a hra

50 Jan Mach, Jan Vondrák
Sídlo spoločnosti Kloboucká lesní, Brumov-Bylnice
Lubica Fábri: Architektúra zhmotnením udržateľnosti

60 Jiří Buček
Lanová dráha Jasná, Biela púť – Priehyba
Martin Repický: Polojasno v Jasnej

70 Martina Rudohradská, Marek Rudohradský
Martinus – centrála, Martin
Jakub Moravčík: Knihy na mieste ťažkého priemyslu

78 Juraj Mihálik, Branislav Piliš
Mlynicia offices, Bratislava
Peter Daniel: Čo je nové v Mlynici?

88 Oliver Sadovský, Martin Červienka
Dva apartmány v rožňavskom kláštore, Rožňava
Ján Krcho: KC Kláštor alebo rožňavský františkánsky kláštor

96 PROFIL
pantograph

100 SPEKTRUM

Ešte pár poznámok k Jasnej
Nová Marina pre Ústí nad Labem pre budúcich architektov a dizajnérov
Jedenásty ročník súťaže Baumit Fasáda roka
Na margo Domu kultúry Zrkadlový háj, Bratislava-Petržalka
Africké Bienále: Laboratórium budúcnosti
Výstavy v budove SAS a Fórum drevostavieb
Dni architektúry a dizajnu 2023 v bratislavskej SNG
Tohtoročný festival Deň architektúry objaví konštrukcie
Zrkadlenie
Mária Švarbová – Remote Control

118 BIOGRAFIA

Mestá pre všetkých

Navrhovanie pre všetkých

Pete Kercher, Lea Rollová

Prečo navrhujeme? Pre koho navrhujeme? Zrejme otázky? Možno, ale pozrime sa na odpovede v priebehu času.

Konvenčný priemerný dizajn bol reakciou tvorcov na potrebu vytvárať štandardizované výrobky, ktoré by vyhovovali potrebám fordizmu: hromadnej priemyselnej výroby, ktorá v dôsledku industrializácie nahradila individuálnu remeselnú výrobu a mala obrovský pozitívny vplyv na kvalitu ľudského života miliónov ľudí. To však malo svoju cenu: remeselná výroba bola určená pre jednotlivcov (pravda, bolo ich veľmi málo), takže odrážala ich osobné potreby a nároky, zatiaľ čo fordizmus bol určený pre skupiny označované ako „persóny“, ktoré boli údajne aritmetickým priemerom týchto osobných potrieb a nárokov.

Od počiatku ľudských dejín (a vlastne odpradáva) sa ľudstvo prispôbovalo nehostinnému prostrediu. Dialo sa to, prirodzene, inštinktívne, pretože za svoju existenciu vďačíme skutočnosti, že naši predkovia sa dokázali prispôbiť, zatiaľ čo tí menej pripravení prispôbiť sa boli eliminovaní nemilosrdnými zákonmi prežitia najsilnejších. Desiatitisíce rokov evolúcie zanechali v ľudstve – v celom ľudstve – kultúrnu stopu, že ak chceme prežiť, je našou povinnosťou prispôbiť sa nehostinnému prostrediu.

Fordizmus posilnil túto potrebu prispôbiť sa nepriateľskému prostrediu, hoci teraz už nešlo o prírodu, ale o prostredie, ktoré sme si sami vytvorili. Očakávanie, že sa prispôbíme svetu – mestám, budovám, výrobkom, komunikáciám, službám, systémom, ktoré sme si sami

(alebo naši predkovia) vytvorili – bolo vo svojej podstate absurdné. Malo to zmysel len počas trvania fordistického systému. V súčasnosti je to úplne anachronické a už vôbec nemá zmysel navrhovať a budovať toto umelé prostredie na základe predpokladu, že všetci sme 25-roční olympijskí športovci mužského pohlavia, ktorí nikdy nie sú deťmi, nikdy nezostarnú, nikdy si nezlomia nohu, nikdy netrpia žiadnou chorobou... a, samozrejme, nie sú ženami.

Vstúpte do sveta dizajnu pre všetkých
Metóda Dizajn/navrhovanie pre všetkých prvýkrát uzrela svetlo sveta po založení Európskeho inštitútu pre dizajn a zdravotné postihnutie v Dubline v roku 1993, keď sa ukázalo, že napriek všetkým dobrým úmyslom existuje reálne riziko, že takýto prístup aplikovania metódy tvorby na zlepšenie kvality života ľudí so zdravotným postihnutím môže byť kontraproduktívny a vytvorí novú nepriepustnú oblasť dizajnu pre domnelú komunitu ľudí, ktorých jediným spoločným menovateľom je, že sú to niektorí (ale zďaleka nie všetci) z tých, ktorých tradičné metódy tvorby vždy ignorovali.

V priebehu jedného roka, na sympóziu v Bonne v roku 1994, EIDD diskutovalo o tomto riziku a začalo sa s formovaním teórie Dizajnu/navrhovania pre všetkých. Na konferencii v Barcelone v roku 1995 bol prijatý Dizajn/navrhovanie pre všetkých ako základný krok na začlenenie ľudí so zdravotným postihnutím (a ďalších) do hlavného prúdu tvorby. Po dlhých diskusiách EIDD nakoniec v roku 2006 zmenilo svoj názov na Design for All Europe (hoci sme si ponechali známu skratku).

Ako sa uvádza v Štokholmskej deklarácii EIDD, „Dizajn/navrhovanie pre všetkých je tvorba pre ľudskú rozmanitosť, sociálne začlenenie a rovnosť“. Namiesto toho, aby sa ako cieľ procesu navrhovania stanovili vopred určené osoby, uznáva sa realita rozmanitosti nášho sveta a stanovuje sa cieľ uspokojiť ju prostredníctvom tvorby. Zatiaľ čo konvenčné metódy tvorby sa pevne držia svojich kreatívnych klapiek na očiach a elegantne obchádzajú otázku ľudskej rozmanitosti predstieraním, že ľudstvo možno zredukovať na tieto vopred určené kategórie, Dizajn/navrhovanie pre všetkých čelí výzvam neustále a rýchlo sa meniaceho sveta, pričom vie, že realita nikdy nie je taká priamočiara ako masová montážna linka a považuje rozmanitosť za svoju základnú líniu.

Keďže žiaden dokument to neopisuje lepšie ako Štokholmská deklarácia, stojí za to ju tu citovať: „V celej Európe je ľudská rozmanitosť, pokiaľ ide o vek, kultúru a schopnosti, väčšia ako kedykoľvek predtým. V súčasnosti prežívame choroby a zranenia a žijeme so zdravotným postihnutím ako nikdy predtým. Hoci je dnešný svet zložitý, je to svet, ktorý sme si sami vytvorili, a preto máme možnosť – a zodpovednosť – postaviť svoje návrhy na princípe inklúzie.“

„Dizajn/navrhovanie pre všetkých je tvorba pre ľudskú rozmanitosť, sociálne začlenenie a rovnosť. Tento holistický a inovatívny prístup predstavuje tvorivú a etickú výzvu pre všetkých projektantov, dizajnérov, podnikateľov, úradníkov a politických lídrov. Cieľom Dizajnu/navrhovania pre všetkých je umožniť všetkým ľuďom rovnaké príležitosti zúčastňovať sa na všetkých

aspektoch spoločnosti. Na dosiahnutie tohto cieľa musí byť vybudované prostredie, predmety každodennej potreby, služby, kultúra a informácie – skrátka všetko, čo navrhli a vytvorili ľudia, aby to ľudia používali – prístupné, vhodné na používanie pre každého člena spoločnosti a musí reagovať na rozvíjajúcu sa ľudskú rozmanitosť. Prax Dizajnu/navrhovania pre všetkých vedome využíva analýzu ľudských potrieb a túžob a vyžaduje zapojenie koncových používateľov v každej fáze procesu navrhovania.“

Práve v štyroch spomenutých bodoch tu máme východiská, ktoré vysvetľujú, prečo je Dizajn pre všetkých taký dôležitý pre našu súčasnú spoločnosť: definíciu, odvážne vyhlásenie o holistickom prístupe a tvorivej a etickej výzve; posolstvo, ktoré zabezpečuje, že žiadne odvetvie tvorby nie je vynechané z potreby byť prístupné, vhodné a citlivé; a metódu, ktorá stanovuje dvojicu zásad opakovanej, priebežnej analýzy všetkých premenných, ktoré ovplyvňujú proces navrhovania a zapojenie a konzultácie so zúčastnenými stranami počas tohto procesu.

Tento posledný bod je pre pochopenie koncepcie Dizajnu/navrhovania pre všetkých veľmi dôležitý. V zásade platí, že nech je dizajnér/projektant akokoľvek odborný, nemôže vedieť všetko, a preto potrebuje spätnú väzbu od komunity, pre ktorú navrhuje. Rovnaký princíp sa vzťahuje aj na už spomínaných vysokopostavených rozhodovateľov: hoci sme v našom konzumnom svete (kde sa dokonca aj politika zredukovala len na ďalší súbor možností výberu medzi len povrchno odlišnými značkami), my ľudia sme čoraz netolerantnejší voči

štandardizácii, uprednostňujeme personalizované produkty... a, žiaľ, opúšťame politické procesy, keď nereagujú na naše túžby.

Odborníci na marketing neustále ponúkajú množstvo metód konzultácií s potenciálnymi používateľmi, ale zdá sa, že väčšina z nich končí viac či menej prepracovanou verziou zaškrtavania políčok pri vopred stanovených otázkach. Vopred stanovené otázky však zvyčajne vedú k vopred stanoveným odpovediam, a to nie je spôsob konzultácie. Na druhej strane sú tu tí, ktorí hlásajú evanjelium spoločného navrhovania, v rámci ktorého sa používatelia sami stávajú návrhármi, hoci bez potrebného školenia na efektívne vykonávanie tejto práce. Existuje staré príslovie, ktoré nás varuje, že výbor, ktorý by mal za úlohu navrhnuť koňa, by pravdepodobne vytvoril ľavu.

Riešením je ísť strednou cestou medzi týmito dvoma extrémami: venovať čas a trpezlivosť otvoreným rozhovorom, aby sme zistili nielen zjavné potreby a túžby ľudí, ale aj ich skryté potreby a túžby, ktoré sú pre nich často dôležitejšie, ale o ktorých sa zriedkavo zmieňujú, pretože „systém“ ich naučil veriť, že ich skutočným túžbam sa nebude venovať pozornosť.

Jedným z bodov, na ktoré som poukázal, je, že cieľom metódy Dizajnu/navrhovanie pre všetkých je ponúknuť odpovede na výzvy rýchlo sa meniaceho sveta. My v EIDD sa snažíme byť o krok vpred pred vývojom a predvídať obrovské zmeny, ktoré nastanú v našej spoločnosti ako dôsledok makrovojských zmien medzi len povrchno odlišnými značkami, my ľudia sme čoraz netolerantnejší voči

i globálnej migrácie, ktoré sú spôsobené týmito javmi, ako aj hospodárskymi turbulenciami, a, žiaľ, neutichajúcimi vojnovými konfliktami.

Vďaka tomuto prístupu sa táto disciplína dostáva do úzkeho kontaktu so stále sa rozširujúcim okruhom relevantných oblastí: okrem bežných aplikácií tvorby prostredia, produktov, komunikácie, služieb a systémov má Dizajn/navrhovanie pre všetkých dlhú tradíciu prelomových medzinárodných konferencií, ktoré skúmali jeho význam pre ľudskú právu a rovnosť (2003, Dublin), kultúru (2005, Berlín), prácu (2006, Waterford), cestovný ruch (2007, Miláno), Európske hlavné mestá kultúry (2009, Vilnius – vôbec prvé podujatie o dizajne v programe niektorého z európskych hlavných miest kultúry; 2011, Tallinn; 2020, Rijeka; 2022, Kaunas); inkluzívne mestá (2012, Helsinki – Svetové hlavné mesto dizajnu), výživa (2016, Univerzálna expozícia Miláno) a kultúrne dedičstvo (2018, Pescara – Európsky rok kultúrneho dedičstva).

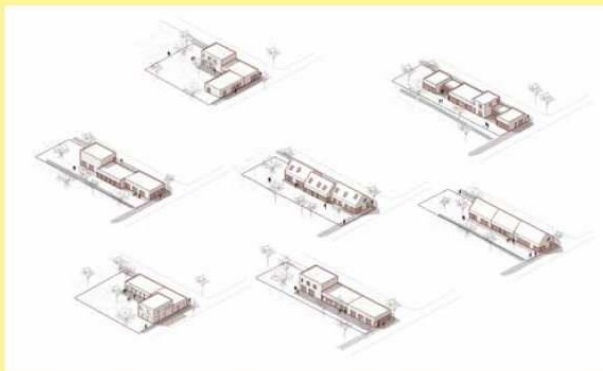
Na konferencii s názvom Mestá pre všetkých: navrhovanie pre budúcnosť, ktorá sa konala v apríli 2023 v Bratislave, oslávila EIDD svoje 30. výročie s bohatým programom plným úspechov. Konferencia sa skončila nie s nádychom sebauspokojenia, ale s nádychom ďalších výziev do budúcnosti, s výhľadom na výskum v oblasti aplikácií tvorby pre všetkých na také oblasti, ako je kultúrna, rasová a etnická rozmanitosť, rodová rozmanitosť a, samozrejme, zmena klímy, a to všetko bez toho, aby sme zanedbali tie, ktoré sme presadzovali v minulosti a ktorých význam sa nezmenšuje. Pete Kercher, ambasádor EIDD – Design for All Europe

Presadzovanie humánno-centrického navrhovania na Slovensku

V nadväznosti na úvodný príspevok Pete Kerchera musím spomenúť, že Pete a organizácia EIDD – Design for All Europe (ďalej len EIDD) do veľkej miery ovplyvnili moje uvažovanie o kvalitatívnej architektúre, a verím, že aj uvažovanie mojich kolegyň a kolegov z CEDA. S touto medzinárodnou organizáciou spolupracujeme od roku 2007 a máme za sebou niekoľko spoločných projektov a aktivít.

Humánno-centrické navrhovanie a akceptovanie ľudskej rozmanitosti patrí medzi hlavné výzvy demokratického sveta. Zažívame bezprecedentné obdobie sociálnej otvorenosti s ambicióznymi cieľmi dosiahnuť inkluzívnosť a rešpekt voči všetkým menšinám. Európska politika presadzuje uznanie a rovnosť rôznych sociálnych skupín, ktoré sa premietajú aj do európskych i národných stratégií a legislatívnych predpisov. V sektore výstavby je to napríklad európska iniciatíva Nový európsky Bauhaus (NEB), ktorá „vyzýva všetkých Európanov, aby si predstavili a spoločne budovali udržateľnú a inkluzívnu budúcnosť, ktorá je krásna pre naše oči, myslie a duše“. Tiež známa Davoská deklarácia (2018, Towards a High-quality Baukultur for Europe) apeluje na odbornú verejnosť: „Kvalitná stavebná kultúra zlepšuje náš zmysel pre miesto (sense of place). Tým, že umožňuje ľuďom identifikovať sa so svojim životným priestorom, podporuje inkluzívnu a súdržnú spoločnosť, pôsobí proti diskriminácii a radikalizácii a podporuje integráciu a občianske povedomie“. Podstatným dôvodom rýchleho progresu vo výskume a poznani v oblasti tvorby bezbariérového prístupného prostredia bolo prijatie medzinárodnej zmluvy – Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím (2006) –, ktorú ratifikovali takmer všetky štáty sveta, vrátane Slovenska (2010). Prijatie tohto dohovoru má výrazný vplyv na tvorbu európskych sociálnych politík, premietlo sa do mnohých nariadení, podmienok čerpania štrukturálnych fondov a iniciovalo vznik mnohých svetových iniciatív, ktoré sa snažia presadzovať inkluzívne postupy v rôznych spoločenských oblastiach – bezbariérovosť sa stala jednou z hlavných podmienok čerpania európskych štrukturálnych fondov.

Na Slovensku začala koncom 80. rokov 20. storočia presadzovať humánno-centrické navrhovanie Mária Samová a od roku 1995 zaviedla na Fakulte architektúry STU povinný predmet Bezbariérové navrho-

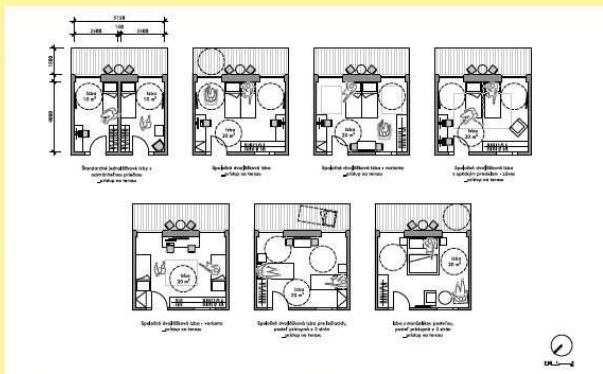
Obr. č. 1 Adaptabilita hmotového riešenia ambulatného zariadenia sociálnych služieb, autori: Alexander Schleicher, Marko Drozd, Paulína Dobrotová

vanie, ktorý bol neskôr premenovaný na Univerzálne navrhovanie. Spolu s tímom jej doktorandov rozširovala poznanie aj formou riešenia rôznych projektov zameraných na Navrhovanie pre všetkých a Univerzálne navrhovanie. Od roku 2007, kedy vznikol pracovisko CEDA, je zameranie omnoho širšie, venujeme sa interdisciplinárnemu výskumu formou spolupráce s odborníkmi na psychológiu, sociológiu, neurovedu, sociálnu prácu, ľudské práva, pedagogiku, informatiku a iné podľa aktuálneho výskumného zamerania. Dnes je CEDA začlenená do európskych štruktúr a je aktívnym členom AccessibleEU (European Accessibility Resource Centre), ktoré združuje komunitu odborníkov z celej Európy, pričom Slovensko a CEDA tu zastupuje kolegyňa Zuzana Čerešňová. Cieľom tejto európskej iniciatívy je výmena poznatkov a skúseností, vytvorenie online databázy v oblasti prístupnosti prostredia, produktov,

dopravy, informačných a komunikačných technológií, služieb a politík s cieľom zvýšiť informovanosť laickej a odbornej verejnosti o tejto téme v spolupráci s orgánmi štátnej a verejnej správy.

Za úspech považujeme napríklad aj to, že CEDA je v súčasnosti rešpektovaným partnerom a jej členovia sú prizývaní do rôznych hodnotiacich a dotačných komisií, spolupracujú pri nastavení kontrolných mechanizmov v rámci Plánu obnovy a odolnosti alebo v rámci Operačného programu Slovensko. Dúfame, že budeme mať možnosť podieľať sa na tvorbe novej stavebnej legislatívy, najmä vykonávacích predpisov k zákonu o výstavbe.

Cennou skúsenosťou v oblasti spolupráce s orgánmi štátnej správy bola práva 20 architektonických štúdií zariadení sociálnych služieb komunitného typu pre Plán obnovy a odolnosti, v ktorých sme spolu s kolegami z FAD (cez Bellušove ate-

Obr. č. 2 Adaptabilné bývanie a varianty zariadenia izieb podľa individuálnych potrieb v nízkokapacitnom bývaní pre 12 prijímateľov sociálnych služieb, autori: Andrea Bacová, Jozef Čorvenák

Obr. č. 3 Vizualizácia átria sociálno-zdravotného zariadenia pre 30 prijímateľov sociálnych služieb, autori: Zuzana Čerešňová, Michal Kacej, Slávka Fratričová

liéry) implementovali princípy adaptability a univerzálneho navrhovania. Spracovávali sa modelové štúdiá pre 3 druhy objektov sociálnych služieb, ktoré sú zverejnené na webe Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny (ďalej iba MPSVR SR) v rámci výziev: a) Ambulantné sociálne služby (obr. č. 1), b) Nízkokapacitné pobytové služby v kapacitú do 12 miest (obr. č. 2), c) Sociálno-zdravotné zariadenia s kapacitou do 30 miest (obr. č. 3). Podrobnosti a ďalšie štúdiá sú dostupné na webe: <https://www.mpsvr.sk/sk/uvodna-stranka/plan-obnovy-odolnosti/vyzva-predkladanie-projektovych-zamerov/katalog-architektonickych-studiiv/>. Modelové štúdiá možno pri príprave reálnych projektov ďalej modifikovať podľa potrieb lokality, poskytovateľa služieb alebo na základe špecifických potrieb rôznych skupín užívateľov.

Typickým znakom komunitných zariadení sociálnych služieb je ich lokalizácia v komunite (obr. 1), v bežnej zástavbe a vytvorenie rodinného typu bývania, ktoré je optimálne adaptabilné (obr. 2). Aj v prípade sociálno-zdravotného zariadenia (obr. 3) je cieľom poskytnúť bývanie rodinného charakteru v tzv. obytných bunkách, ktoré zahŕňajú nielen izby a kúpeľne, ale aj spoločné priestory, akými sú obývacia izba a kuchyňa s jedálenským stolom. Obytné bunky majú priamu väzbu na exteriérové átrium, ktoré predstavuje bezpečný bezbariérový pobytový priestor. V jednotlivých návrhoch sú aplikované princípy fyzickej, zmyslovej a kognitívnej prístupnosti prostredia.

V súčasnosti realizujeme národný projekt Podpora univerzálneho navrhovania PUN (2020 – 2023), ktorý je financovaný zo zdrojov Európskeho sociálneho fondu v rámci Operačného programu Ľudské zdroje. Objednávateľom projektu je MPSVR SR, ktoré stanovilo tento cieľ projektu: „... skúmať aplikáciu prístupnosti a univerzálneho navrhovania v zahraničnej a domácej stavebnej praxi a navrhnuť spôsoby implementácie týchto prístupov do navrhovania budov a verejných priestorov v súlade s článkami 2 a 9 Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím v podmienkach Slovenskej republiky tak, aby ich mohli využívať v najväčšej možnej miere všetci ľudia bez nutnosti úprav alebo špeciálneho dizajnu.“

Objednávka projektu PUN súvisela jednak s potrebou účinnejšieho presadzovania bezbariérovej prístupnosti stavieb na základe medzinárodných záväzkov SR, ale aj z dôvodu pretrvávajúcich problémov v slovenskej stavebnej praxi:

1. Existencia architektonických a orientačných bariér vo fyzickom prostredí je prekážkou pri sociálnom začleňovaní a naplnení práv osôb so zdravotným postihnutím.

2. Nedostatky v slovenskej legislatíve a absencia kontrolných mechanizmov v stavebnej legislatíve vyžadujú zaviesť systémové opatrenia – problémom je najmä výstavba a kolaudácia bariérových stavieb v rozpore s existujúcou stavebnou legislatívou.

3. Nedostatočné povedomie odbornej a laickej verejnosti o právach osôb so zdravotným postihnutím, o prístupnosti a univerzálom navrhovaní.

V rámci aktivít projektu sa vykonávajú analýzy európskej a domácej stavebnej legislatívy, prípadové štúdiá pozitívnych príkladov aplikácie univerzálneho navrhovania v praxi, pripravujú sa metodiky tvorby univerzálne prístupného prostredia a taktické podklady a odporúčania pre stavebnú legislatívu a technickú normalizáciu. Počas celého projektu prebieha informačná kampaň zameraná na zvýšenie povedomia o tejto téme medzi odbornou aj laickou verejnosťou. Konajú sa rôzne semináre a workshopy, ale aj prezentácie projektu na podujatiach Dní architektúry a dizajnu DAAD. Jedným z užitočných výstupov je tiež webová stránka www.p-un.sk, ktorej cieľom je poskytovanie rôznych cenných a zaujímavých odborných informácií o univerzálom navrhovaní. Stránka sa postupne kreuje, dopĺňa a bude aktívna aj po ukončení projektu PUN.

Aby sa kvalita architektúry vnímala aj v kontexte univerzálneho navrhovania, musíme pochopiť dôležitosť prístupnosti prostredia pre všetkých ľudí ako jeden z faktorov udržateľnej architektúry, ktorý vytvára priaznivé a inkluzívne prostredie. Princípy univerzálneho navrhovania by mali tvoriť neoddeliteľnú súčasť zabezpečenia kvality od začiatku projekčnej činnosti až po konečný výsledok. Lea Rollová, CEDA – Výskumné a školiace centrum bezbariérového navrhovania, Fakulta architektúry a dizajnu STU